

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

**TEFSIR TATARÓW
WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO
TEORIA I PRAKTYKA BADAWCZA**

**ТАФСІР ТАТАР
ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ**

**THE TAFSIR OF THE TATARS OF
THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
THEORY AND RESEARCH**

pod redakcją naukową
Joanny Kulwickiej-Kamińskiej
Czesława Łapicza

Toruń 2015

под научную редакцией
Йоанны Кульвицкой-Каминьской
Чеслава Лапича

edited by
Joanna Kulwicka-Kamińska
Czesław Łapicz

Recenzje wydawnicze / Издательская рецензия / Publishing reviews:
Prof. UW dr hab. Katarzyna Pachniak
Prof. dr hab. Bogdan Walczak

Skład / Состав / Typesetting: Piotr Sobotka

© Copyright by Autorzy, Toruń 2015 r.

© Copyright by Wydział Filologiczny UMK, Toruń 2015 r.

Wydanie I, e-monografia, Toruń 2015

Publikacja zrealizowana w ramach grantu badawczego Narodowego
Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW RP nr 12H 12 0041 81

ISBN: 978-83-926128-3-4

Motto:

Mówiąc ogólnie, religia stanowi najważniejsze centrum oporu. Można zmienić język, sposób życia i pojęcia na temat miłości. Lecz religia tworzy ostatni szaniec, wokół którego skupiają się wszystkie wartości, które nie chcą umierać. W bitwie cywilizacji sacrum stanowi ostatnią twierdzę, która nie chce się poddać.

Rene Bastide, *Brésil, terre de contrastes*, Paris, Hachette 1957

Spis treści

Wprowadzenie	11
Введение	17
Introduction	23

Część I Teoretyczne aspekty badania piśmiennictwa Tatarów – muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego	29
--	-----------

Часть I Теоретические вопросы исследования письменности татар – мусульман Великого княжества Литовского

Part I Theoretical aspects of the research into the texts of Tatars – Muslims of the Grand Duchy of Lithuania

Czesław Łapicz

Transkrypcja czy transliteracja tekstów Tatarów – muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego pisanych alfabetem arabskim? Jaka transkrypcja? Jaka transliteracja? Wprowadzenie do dyskusji	31
--	-----------

Транскрипция или транслитерация текстов татар – мусульман Великого княжества Литовского, написанных арабским алфавитом? Какая система транскрипции? Какая система транслитерации? Введение в дискуссию

Shall the texts written in the Arabic script by the Tatars – Muslims of the Grand Duchy of Lithuania be transcribed or transliterated? Which transcription? Which transliteration? Introduction to discussion.

Генадзь Цыхун

Праблематыка транслітарацыі арабскаграфічных тэкстаў татараў Вялікага княства Літоўскага ў кантэксце аналагічнай славянскай праблематыкі	53
---	-----------

Zagadnienia transliteracji zapisywanych alfabetem arabskim tekstów Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego w kontekście analogicznej słowiańskiej problematyki

Transliteration problems of the texts written with the Arabic letters by the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania in the context of analogical Slavic problems

Галина Мишкинене

К истории транслитерации славяноязычных арабграфич- ных рукописей литовских татар: на примере Вильнюсской школы Kitabistyki 61

O dziejach transliteracji zapisywanych alfabetem arabskim słowiańsko-
języcznych rękopisów Tatarów litewskich: na przykładzie Wileńskiej
Szkoły Kitabistyki

To the History of the Transliteration of the Slavic Language Lithuanian
Tatars' Manuscripts Written in Arabic Script: on the Example of Vilnius
Kitabistic School

Część II Praktyka badawcza; systemy transliteracji i transkrypcji 73

Часть II Практика исследования; системы транслитерации и транс-
крипции

Part II Research; transliteration and transcription systems

Marek M. Dziekan

Zastosowanie pisma arabskiego do zapisu wybranych języków indoeuropejskich. Perspektywa historyczno-porównawcza 75

Применение арабского алфавита для записи индоевропейских
языков. Историческая и сравнительная перспективы

Using the Arabic script to record Indo-European languages - historical
and comparative perspective

Magdalena Lewicka

System arabskiej notacji i transliteracji 101

Система арабской нотации и транслитерации

Arabic notation and transliteration system

Henryk Jankowski

Cechy graficzne i językowe tekstów turekjskich w zapisie kopi- stów polsko-tatarskich 139

Графические и языковые черты тюркских текстов в записи поль-
ско-татарских копиистов

Graphic and linguistic features of Turkic texts as recorded by Polish-Tatar
copyists

Iwona Radziszewska**Przegląd autorskich systemów transliteracji i transkrypcji.
Uwagi do zestawienia tabelarycznego 173**

Обзор авторских систем transliterации и транскрипции. Замечания к табличному сопоставлению

A review of transliteration and transcription systems proposed by research team members. Remarks to the table

Міхаіл Тарэлка**Транслітарацыя славянскіх (беларускіх і польскіх) арабска-
графічных тэкстаў 195**

Transliteracja słowiańskich (białoruskich i polskich) tekstów zapisywanych alfabetem arabskim

The transliteration of the Slavic (Belarusian and Polish) texts written with the Arabic letters

Ірына Сынкова**Тэфсір татараў Вялікага княства Літоўскага: бібліяграфічны
агляд і крыніцазнаўчыя праблемы 203**

Tefsir Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego: przegląd bibliograficzny i zagadnienia źródłoznawcze

Tafsir of Tatars of the Grand Duchy of Lithuania: bibliographic review and source study problems

Сергей Юрьевич Темчин**Польский перевод первой суры Корана по рукописям литовских татар: предварительная текстологическая оценка
источников XVIII–XX вв. 213**

Polski przekład pierwszej sury Koranu w rękopisach Tatarów litewskich: wstępna ocena tekstologiczna źródeł XVIII–XX w.

The First Surah of the Quran in Polish translation from Lithuanian Tatars manuscripts: preliminary textual evaluation of the 18th–20th centuries sources

Joanna Kulwicka-Kamińska**Różnice i zbieżności systemowe rękopiśmiennych tekstów staropolskich i manuskryptów Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego 243**

Системные сходства и различия рукописных древнепольских текстов и памятников письменности татар Великого княжества Литовского

System differences and similarities between Old Polish texts and the manuscripts of the Tatars of Grand duchy of Lithuania

Artur Konopacki

Autorzy, kompilatorzy, kopiści – rzecz o rękopisach Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego 271

Авторы, компиляторы, копиисты – рукописи татар Великого княжества Литовского

Authors, compilers, and copyists – on the manuscripts of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania

Anetta Luto-Kamińska

Analogie między zasadami wydawania tekstów staropolskich a założeniami edycji transliterowanego tefsiru Tatarów WKŁ. Uściślenie podstawowych pojęć oraz kwestii technicznych 287

Сходства между правилами издания древнепольских текстов и общими положениями, касающимися издания тафсира татар ВКЛ. Уточнение основных понятий и технических вопросов.

Analogies between the principles of editing Old Polish texts and the assumptions of the edition of the transliterated tafsir of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania. Definition of basic terms and technical issues

Joanna Kulwicka-Kamińska

Najnowsze tendencje w zakresie edytorstwa polskich zabytków rękopiśmiennych 305

Новейшие тенденции в области редактирования польских рукописных памятников

The latest trends in editing Polish manuscript monuments

Joanna Kulwicka-Kamińska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Najnowsze tendencje w zakresie edytorstwa polskich zabytków rękopiśmiennych

Słowa kluczowe: językoznawstwo, edytorstwo, polskie zabytki rękopiśmienne, transliteracja, transkrypcja

1. Zasady edytorstwa tekstów dawnych

Wypracowanie nowoczesnych metod edytorstwa tekstów staropolskich jest niewątpliwie zasługą takich ośrodków naukowo-badawczych jak: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie.

W ostatnich latach (ściśle chodzi o ostatnie dziesięciolecie) na nowo bowiem podjęto w badaniach naukowych zagadnienie transliteracji, transkrypcji oraz edycji dawnych rękopisów.

Pokazuje to nie tylko aktualność problemu, ale również wskazuje, iż obecne w obiegu naukowym wydania zabytków staropolszczyzny wymagają weryfikacji, co potwierdzają prace takich badaczy jak m.in. Jan Godyń (2006; 2009), Magdalena Kierkowicz (2010; 2011), Tomasz Mika (2009; 2011; 2012), Dorota Rojszczak (2005; 2010), Waław Twardzik (2002; 2009; 2011), Wiesław Wydra (2009) i szeregu innych.

Kierkowicz jest autorką artykułu *Zasady wydawania tekstów staropolskich wobec wiedzy o fonetyce historycznej i najnowszej praktyki wydawniczej - rekonesans* ([online] <http://podteksty.amu.edu.pl/podteksty/?action=dynamic&nr=21&dzial=4&id=455>). Wskazuje

w nim, iż obowiązywał i obowiązuje jako jedyny opracowany w 1955 roku projekt wydawania tekstów staropolskich, pt. *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* (dalej: *Projekt*) autorstwa Karola Górskiego, Władysława Kuraszkiewicza, Franciszka Pełowskiego, Witolda Taszyckiego, Stanisława Urbańczyka, Stefana Wierczyńskiego, Jerzego Woronczaka. Tymczasem, według niej i wielu współczesnych badaczy, w wydaniach zabytków staropolskich odchodzi się od ustalonych w powyższych zasadach procedur. W praktyce nie obowiązuje już radykalny podział wydań tekstów na typy A, B, C (wydania naukowe, popularno-naukowe, popularne, różniące się jednak głównie postacią wydania: A – fototypia, transliteracja, transkrypcja, B i C – transkrypcja). Mieszanie wyżej wymienionych typów potwierdzają chociażby przedmowy do wydań Biblii (por. Frankowski 2000: XXI). Zmienia się także lub modyfikuje niektóre przyjęte w *Projekcie* rozwiązania, dotyczące transkrypcji i/lub transliteracji tekstu.

Zresztą już sama transliteracja nastrocza badaczom wielu problemów. Istotną przeszkodą w poprawnym odczytaniu zabytków staropolskich jest niemożność rozróżnienia liter spowodowana m.in. ich wielofunkcyjnością, co implikuje arbitralne wybory wydawców. Szereg tekstów zawiera ponadto trudne do jednoznacznego odczytania abrewiacje (por. *Kazania świętokrzyskie*). W przypadku tekstów Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej: WKL) dodatkową trudność stanowi transpozycja liter alfabetu z innego kręgu kulturowego. Pisownia zaś jest ważną cechą języka, gdyż wiele mówi o wymowie i/lub konwencji pisarskiej, jakiej hołdował pisarz czy autor. Transliteracja powinna być zatem wiernym i adekwatnym zastąpieniem jednego systemu znaków innym systemem znaków i tym samym stanowić podstawę do sporządzenia poprawnej transkrypcji, służącej badaniom specjalistów filologów; otwierać możliwość wieloaspektowego opisu zabytku, tj. analizy w perspektywie: treściowej, składniowej i interpunkcyjnej; umożliwiać prowadzenie badań w zakresie: teologii, historii, historii kultury i literatury, studiów nad dawnym językiem (źródło wiedzy o wszystkich jego podsystemach¹) i paleografią, etc.

¹ Zabytki piśmiennictwa Tatarów WKL dostarczają wielu różnorodnych faktów językowych, charakterystycznych dla polszczyzny północnokresowej w czasie od XVI do XX w. Są przy tym nieocenionym źródłem badań dla tej odmiany

Transkrypcja jest natomiast dokonywaniem interpretacji na podstawie transliteracji i faktów historycznojęzykowych (w tekstach przekładowych – wiersz po wierszu, wyraz po wyrazie powinno się sprawdzać tekst polski z podstawą przekładu – pomocne i zarazem niezbędne są przy tym słowniki historyczne, słowniki obcojęzyczne, indeksy do innych zabytków). W *Projekcie* przyjęto istotne założenie, że „główną zasadą jest dążenie do zachowania w transkrypcji właściwości językowych zabytku, jego form fleksyjnych i słowotwórczych oraz w miarę możliwości odcieni fonetycznych” (*Projekt* 1955: 36). Transkrypcja wiąże się zatem z kolejnymi problemami, związanymi z ustaleniem fonetycznego brzmienia danego wyrazu. Jest bowiem pewną ingerencją w jego pierwotny kształt. Odtworzenie owego kształtu jest niezwykle trudne do realizacji, gdyż grafia tekstów staropolskich nie jest ustabilizowana, różne głoski mogą być zapisywane różnymi grafemami. Wymaga więc od badacza przyjęcia pewnych założeń, dążenia do oddania domniemanego kształtu fonetyki staropolskiej, mając przy tym na uwadze wiedzę o procesach fonetycznych zachodzących w danym okresie. Badacz musi zatem zawsze dokonywać arbitralnego wyboru między:

— transkrypcją zgodną ze współczesnym stanem fonetycznym
a

— transkrypcją zgodną z historycznym stanem fonetycznym (Kierkowicz 2010 [online] <http://podteksty.amu.edu.pl/podteksty/?action=dynamic&nr=21&dzial=4&id=455>).

Zasady transkrybowania zabytków staropolskich formułowane są według różnych kryteriów:

- A. Współczesny stan fonetyczny:
 1. ujednolicanie.
- B. Historyczny stan fonetyczny:
 1. ujednolicanie z uwzględnieniem fonetyki:
 - a. stan fonetyczny pierwotny, względna normalizacja XV wieku,
 - b. stan uchwycony graficznie – rzutowanie stanu z XVI wieku na stan wcześniejszy.

polszczyzny, gdyż – jak się przyjmuje – ich protografy powstały już w 2. połowie XVI w.

2. dopuszczanie wariantowości z uwzględnieniem fonetyki:

- a. stan fonetyczny dialektyczny,
- b. fonetyka wewnątrzwyrazowa.

3. ujednolicanie przy przejmowaniu nazw obcych (Kierkowicz 2010 [online] <http://podteksty.amu.edu.pl/podteksty/?action=dynamic&nr=21&dzial=4&id=455>).

Magdalena Kierkowicz jest także autorką artykułu *Projekt zasad wydawania tekstów staropolskich wobec najnowszej praktyki wydawniczej*, w którym szczególnie interesującym ją zagadnieniem jest transkrypcja. Postuluje zatem prześledzenie sposobów traktowania transkrypcji od momentu powstania *Projektu* do czasów obecnych oraz zmian, które zachodziły w świadomości teoretyków i praktycznego ich zastosowania, co może ukazać różne kierunki dotychczasowych dróg historii języka i wskazać nowe problemy badawcze. Wskazuje zatem pilną potrzebę opracowania nowych zasad wydawania tekstów związanych z transkrypcją średnio-wiecznych rękopisów w edycjach typu A, gdyż odzwierciedlenie fonetyki staropolskiej jest problemem najtrudniejszym dla wydawców i historyków języka. Przyczyną tego stanu rzeczy jawi się nieustabilizowanie grafii rękopisów, co stanowi zasadniczą trudność przy ustalaniu kształtu fonetycznego wyrazów. Z tej racji podnosi, np. problem transkrybowania samogłosek nosowych, spółgłosek szczelinowych i grup spółgłoskowych z tymi głoskami. Pokazuje, powołując się na artykuł Ludwiki Szelachowskiej-Winiarzowej (2001), że autorzy *Projektu* nie radzili sobie z problemem transkrypcji grup spółgłoskowych. Uwzględnili bowiem tylko historyczne grupy *źr/śr* oraz z głoską *s* na drugim miejscu, sugerując nienormalizowanie pisowni, ale zachowanie jej zgodnie z oryginałem. Nie poruszyli natomiast problematyki transkrypcji grup spółgłoskowych w węźle morfologicznym, na styku dwóch morfemów: 1) na granicy rdzenia zakończonego na spółgłoskę niepółotwartą i niewargową oraz przyrostka rzeczownikowego *-ca*, a także 2) na granicy przedrostka *-roz* i rdzenia rozpoczynającego się spółgłoskami: *s-*, *z-*, *sz-*, *ż-*, *ś-* (za Kierkowicz 2011: 154). Uwzględniając te kwestie wydzielono zatem rzadko spotykane grupy spółgłoskowe: *-czc-*, *-dzc-*, *-źc-*, *-rc-*, charakterystyczne dla nielicznych wyrazów umieszczonych następnie w *Indeksach do Słownika staropolskiego* (za

Kierkowicz 2011: 154). Przy sporządzaniu transkrypcji ważna okazuje się zatem znajomość faktów historycznojęzykowych, a więc choćby wzięcie pod uwagę procesów fonetycznych takich jak, np. udźwięcznienia czy ubezdźwięcznienia. Powinno się uwzględniać różnice w zapisie tam, gdzie są one znaczące, a nie posługiwać się schematami. Ewa Deptuchowa (2009) zajmując się przedrostkiem z- i jego odmianką fonetyczną s- przed bezdźwięcznymi stwierdziła, że były to w prasłowiańszczyźnie dwa różne przedrostki: s- od psł. *sъ oraz z- z psł. *jъzъ (za Kierkowicz 2011: 156). W staropolszczyźnie nie używano ich więc konsekwentnie. W grę wchodzi zatem nie tylko fonetyka czy morfologia, ale również etymologia. Zainteresowanie Kierkowicz wzbudziła na przykład transkrypcja przedrostków i przyimków innych niż z- i od- oraz sposób transkrybowania upodobnień pod względem dźwięczności w zestrojach akcentowych z proklitykami. Zestawiła w tym celu ostatnie cztery wydania *Kazań świętokrzyskich* (por. Kierkowicz 2011: 157–159).

Analizując najnowsze tendencje w edytorstwie postawiła istotne pytania: „W jaki sposób transkrypcja może odzwierciedlać różne warstwy chronologiczne grafii zabytku?”; „W których miejscach transkrypcji tekstu średniowiecznego ważniejsza powinna być grafia, a w których domniemana fonetyka?”

Według niej rozwiązania autorów *Projektu* od dłuższego czasu budziły wątpliwości zarówno praktyków – wydawców, jak i teoretyków, a więc historyków języka, których wiedza o zjawiskach fonetycznych i graficznych wzrastała przez ponad pięćdziesiąt lat. Zrewidowanie zasad nastąpiło w dwóch zasadniczych obszarach: praktycznym i teoretycznym. Jako przykłady podaje:

1. Wydawanie tekstów:

1.1. teksty staropolskie – *Chrestomatia* Wiesława Wydry i Wojciecha Ryszarda Rzepki (1984; 1995; 2005), *Rozmyślanie przemyskie* (1998–2005), multimedialna *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego* (2006), wydania *Kazań świętokrzyskich* (1934 Łoś, Semkowicz; 1950 Taszycki, wyd. 2; 1959 Vrtel-Wierczyński; 1984 Wydra, Rzepka; 2008 BN);

1.2. *Słownik staropolski i Indeksy do Słownika staropolskiego*;

1.3. Komentarze formułowane przez wydawców w odniesieniu do własnej praktyki wydawniczej:

1.3.1. konstatacje graficzno-fonetyczne poczynione na marginesie wstępów do *Słownika staropolskiego* i *Indeksów do Słownika staropolskiego*;

1.3.2. uwagi przy wydaniach tekstów.

2. Badanie zjawisk fonetycznych i graficznych:

2.1. gramatyki historyczne;

2.2. artykuły o szczegółowych problemach fonetycznych w danym zabytku bądź ogólnie, w staropolszczyźnie;

2.3. monografie języka zabytków (Kierkowicz 2010 [online] <http://podteksty.amu.edu.pl/podteksty/?action=dynamic&n-r=21&dzial=4&id=455>).

2. Współczesne wydania tekstów staropolskich

Indeksy do Słownika staropolskiego

Redagowany przez 50 lat *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk i in., t. I-IX, Wrocław - Warszawa - Kraków 1953-2003, gromadzący materiał leksykalny do 1500 roku, nie jest wolny od usterek, błędnych odczytań, niekonsekwencji itp. Według dzisiejszego stanu wiedzy - zabrakło w nim 1121 wyrazów, które powinny zostać opracowane jako hasła słownikowe, natomiast zawiera dziesiątki haseł, które znalazły się w nim niepotrzebnie. Wymagał zatem rewizji listy haseł, której powstanie w określonym kształcie było wynikiem arbitralnych decyzji transkrypcyjnych. Zrewidowanie tej listy przy tworzeniu *Indeksów do Słownika staropolskiego*, M. Eder, W. Twardzik, Kraków 2007, ukazało wielość problemów m.in. przy ustaleniu postaci hasłowej danego leksemu. Próby ujednoczenia, np. haseł z przedrostkiem z- lub s- czy też haseł z samogłoskami nosowymi w rdzeniu (zapisywanych różnie przez

lata powstawania słownika), doprowadziły autorów Indeksów do przewartościowania *Projektu*.

Kazania świętokrzyskie

Kazania świętokrzyskie. Nowa edycja i nowe propozycje badawcze, red. P. Stępień i in., Warszawa 2008. Wydano je zgodnie z typem A *Projektu*. Ponadto w edycji zamieszczono indeks zmian transkrypcji ośmiu wybranych wcześniejszych wydań, co, jak się wydaje, umożliwiło sformułowanie wielu komentarzy zarówno językoznawców, jak i literaturoznawców. Transliteracja jest autorstwa Wiesława Wydry (s. 215–239). Transkrypcję sporządził Waław Twardzik (we współpracy z innymi badaczami, s. 243–272), przenosząc do niej większość rozwiązań wypracowanych przy wydaniu *Rozmyślenia przemyskiego*. Nowa edycja *Kazań świętokrzyskich* przyniosła: powstanie nowej transliteracji zabytku, nowe spojrzenie na interpunkcję rękopisu, a także na zagadnienia składni i retoryki. Na nowo podjęto ponadto zagadnienia: miejsca powstania *Kazań*, problemu autografu i autora. Zaowocowała również nakreśleniem kierunków przyszłych badań nad różnymi aspektami dzieła i obszarów zainteresowań naukowych.

Rozmyślenie przemyskie

Rozmyślenie przemyskie. Transliteracja, transkrypcja, podstawa łacińska, niemiecki przekład, W. Twardzik, F. Keller, Weiher – Freiburg i. Br. 1998 t. 1, 2000 t. 2, 2004 t. 3 (indeksy) zawiera odmienne wobec wypracowanej tradycji podejście do transkrypcji tekstu staropolskiego. Jej autorem jest Waław Twardzik. Zrealizował on założenia z edycji typu B: „Podajemy tekst krytyczny, taki jaki zdaniem wydawcy był zamierzony przez pisarza, oczyszczony z błędów kopisty lub drukarza i uzupełniony w miejscach uszkodzonych”, wydając zarazem tekst wraz z transliteracją, co

jest charakterystyczne dla typu A. Tekst staropolski jest przy tym przezeń postrzegany jako domniemana całość, a więc uwzględnia jego błędy, uzupełnienia, glosy, uszkodzenia. Ponadto interpretuje interpunkcję, zapis wielkich i małych liter, pisownię łączną i rozdzielną, a także podejmuje problemy fleksji. *Rozmyślanie przemyskie* jest świadomą kompilacją założeń dla typu B z zasadami obowiązującymi przy typie A.

Multimedialna Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego

Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Kraków 2006.

Obecność wszystkich trzech postaci tekstu (transliteracji, transkrypcji i fotografii) zbliża ją, w opinii Magdaleny Kierkowicz, do wydawniczego ideału. Pozwala bowiem na wszelkie ingerencje w transkrypcję i transliterację, usprawiedliwione obecnością fotografii, ponieważ potencjalnie są one sprawdzalne przez czytelnika (przy idealistycznym założeniu, że odczyta on rękopis). Założenia takie sformułowano już w *Projekcie*.

Dzisiaj można wyróżnić kilka typów edycji:

- wydania fototypiczne rękopisu;
- edycje naukowe o charakterze monograficznym, obejmujące fototypię tekstu, obowiązkowo transliterację całego tekstu lub fragmentów rękopisu pisanych po polsku, przy zachowaniu oryginalnej interpunkcji. Jako odrębną całość wprowadza się transkrypcję, z uzupełnieniami, podaniem możliwych lekcji. Dołącza się rozbudowane komentarze językowe i filologiczne, studia nad tekstem, wykazy wyrazów, bibliografię itp.;
- edycje naukowe w zbiorach tekstów dawnych, zawierające transliterację i transkrypcję. Obejmują również wydania wykorzystujące formułę mieszaną, czyli składające się z transliteracji

czytelnych partii tekstu (zazwyczaj polskojęzycznych) oraz transkrybowanych uzupełnień brakujących lub nieczytelnych passusów, które w edycji sygnalizuje się za pomocą nawiasów. Podaje się uwspółcześioną interpunkcję. Edycję opatruje się słownikami trudniejszych wyrazów, objaśnieniami znaczeń i trudniejszych form gramatycznych;

— transkrypcje tekstu wydawane jako samodzielne wydawnictwa książkowe lub elektroniczne;

— edycje popularne, w których tekst podaje się w pisowni zmodernizowanej, opatrzone komentarzami, z ograniczonym aparatem krytycznym (Winiarska-Górska 2009: 25).

Krytyczne wydanie powinno zatem uwzględniać współczesne osiągnięcia z zakresu edytorstwa tekstów staropolskich.

W odniesieniu do zabytków piśmiennictwa Tatarów WKL zasadne jest postulowanie edycji naukowej o charakterze monograficznym.

Edycja taka winna zawierać pełny tekst zabytku, czyli warstwę słowiańską w transliteracji i transkrypcji oraz warstwę orientalną – transkrypcję tekstu arabskiego i/lub tureckiego. Docelowo edycję należałoby opatrzyć komentarzami wskazującymi źródło przekładu, zależność od wschodniej literatury religijnej, w tym od tłumaczeń Koranu na języki turecki i perski oraz przekładem warstwy orientalnej. Dałoby to szerszą perspektywę tekstologiczną. Powinna również zawierać aktualny komentarz językoznawczy i historycznoliteracki.

Pierwszy etap prac to zatem sporządzenie poprawnej transliteracji warstwy słowiańskiej, a w następstwie tego dobrze przygotowanej transkrypcji.

Bibliografia

Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. Janusz Frankowski, 2000, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.

- Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego [DVD-rom], 2006, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- BRACHA K., 2010, Noty łacińskie w „Kazaniach świętokrzyskich”, „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi”, t. 4, s. 91-109.
- DEPTUCHOWA E., 2009, *Leksemy z przedrostkowym z-* w „Słowniku staropolskim”, „Biuletyn PTJ” LXV, s. 199-212.
- FRANKOWSKI J., 2000, *Słowo wstępne autora transkrypcji*, [w:] *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy ks. Janusz Frankowski*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, s. XVII-XXVII.
- GEHIN P., 2009, *Jak czytać rękopis średniowieczny*, Warszawa: Oficyna wydawnicza ‘Mówią wieki’.
- „Kazania świętokrzyskie”. *Geneza, przekaz, tekst, kontekst - po lekturze nowej edycji*, 2010, „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi”, t. 4, s. 11-123.
- „Kazania świętokrzyskie”. *Geneza, przekaz, tekst, kontekst - po lekturze nowej edycji*, 2010, „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi”, t. 4, s. 11-123.
- KIERKOWICZ M., 2010, *Zasady wydawania tekstów staropolskich wobec wiedzy o fonetyce historycznej i najnowszej praktyki wydawniczej - rekonesans*, „Podteksty” nr 2 (20) [online] <http://podteksty.amu.edu.pl/podteksty/?action=dynamic&nr=21&dzial=4&id=455>.
- KIERKOWICZ M., 2011, *Projekt zasad wydawania tekstów staropolskich wobec najnowszej praktyki wydawniczej*, [w:] B. Dunaj, M. Rak (red.), *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 153-161.
- KRĄŻYŃSKA Z., MIKA T., 2007, *Transkrypcja a granice interpretacji*, [w:] R. Laskowski, R. Mazurkiewicz (red.), *Amoenitates vel lepores philologiae*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 160-170.
- KUPISZEWSKI W., 2003, „Kazania świętokrzyskie”, [w:] W. Decyk-Zięba, S. Dubisz (red.), *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje*, Warszawa: Wydawnictwo UW, s. 101-112.
- MAZURKIEWICZ R., 2005, *Mediewistyka polonistyczna - stan aktualny i perspektywy rozwoju*, [w:] M. Czermińska (red.), *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo - wiedza o języku - wiedza o kulturze - edukacja*, t. 2, Kraków: TAIWPN Universitas, s. 481-495.

- MEJOR M., 2004, Łacińskie cytaty w „Kazaniach świętokrzyskich”, „Pamiętnik Literacki” XCV, z. 1, s. 19–32.
- MEJOR M., 2009, Łacina w „Kazaniach świętokrzyskich”, [w:] P. Stępień (red.), „Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze, Warszawa: BN, s. 81–102.
- MIKA T., 2002, *Maryja, Jezus, Bóg w „Rozmyślaniu przemyskim”. O nazywaniu osób*, Poznań: Wydawnictwo WiS.
- MIKA T., 2009, *Interpunkcja „Kazań świętokrzyskich” a ich składnia i styl*, [w:] P. Stępień (red.), „Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze, Warszawa: BN, s. 59–80.
- MIKA T., TWARDZIK W., 2011, *Jak zagadkowe cztery tytuły rozdziałów w „Rozmyślaniu przemyskim” pozwalają wyobrazić sobie jego zagubiony autograf*, „Język polski” XCI, z. 5, s. 321–334.
- ROJSZCZAK D., 2005, *Kontekst patrystyczny „Rozmyślania przemyskiego”. Wokół Judasza*, „Poznańskie Studia Teologiczne” XVIII, s. 261–277.
- ROJSZCZAK D., 2010, *Spowiedź Judasza, czyli o nieznanym staropolskim kazaniu ukrytym w tekście apokryfu*, [w:] M. Olczyk, W. Radecki (red.), *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Gniezno: Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne, s. 529–545.
- „Rozmyślanie przemyskie”. *Transliteracja, transkrypcja, podstawa łacińska, niemiecki przekład*, TWARDZIK W., KELLER F., Weiher-Freiburg i. Br. 1998 t. 1, 2000 t. 2, 2004 t. 3: *Indeks pełny wyrazów i form. Indeks frekwencyjny. Indeks a tergo*.
- RYŠÁNEK F., 1952, *Několik poznámek ke „Kázáním Svatokřížským”*, „Rocznik Slawistyczny” XVII, s. 27–31.
- STĘPIEŃ P., 2009, „Kazania świętokrzyskie” w trzech odśtonach. *O problemach rekonstrukcji tekstu, pewnej omyłce autora, o źródłach „Kazania na dzień św. Katarzyny”*, [w:] P. Stępień (red.), „Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze, Warszawa: BN, s. 109–152.
- SZELACHOWSKA-WINIARZOWA L., 2001, *Kłopoty z transkrypcją grup spółgłoskowych w tekstach staropolskich*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” VII, Z. Krążyńska, Z. Zagórski (red.), Poznań: Wydawnictwo PTPN, s. 145–154.
- TWARDZIK W., 2002, *Czy naprawdę potrzebne było nowe wydanie „Rozmyślania przemyskiego”. Początek większej całości*, [w:]

- S. Gajda, K. Rymut, U. Żydek-Bednarczuk (red.), *Język w przestrzeni społecznej*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 369–373.
- TWARDZIK W., 2009, *Jak czytać to, czego nie ma w zachowanych strzępach „Kazań świętokrzyskich”*, [w:] P. Stępień (red.), *„Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa: BN, s. 103–108.
- TWARDZIK W., 2009, *Transkrypcja. Przekład partii łacińskich i objaśnienia źródłowe Paweł Stępień*, [w:] P. Stępień (red.), *„Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa: BN, s. 241–272.
- WALCZAK B., 2010, *Uwagi o transkrypcji „Kazań świętokrzyskich”, „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi”, t. 4, s. 29–36.*
- WINIARSKA I., 2003, *„Kazania świętokrzyskie” – pomnik prozy polskiej. Uwagi historyka języka*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” XXXV, s. 151–200.
- WINIARSKA-GÓRSKA I., 2009, *Z dziejów badań nad „Kazaniami świętokrzyskimi”*, [w:] P. Stępień (red.), *„Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa: BN, s. 13–40.
- WYDRA W., 2009, *Transliteracja*, [w:] P. Stępień (red.), *„Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa: BN, s. 213–240.
- WYDRA W., 2009, *Wokół fenomenu „Kazań świętokrzyskich”*, [w:] P. Stępień (red.), *„Kazania świętokrzyskie”. Nowa edycja. Nowe propozycje badawcze*, Warszawa: BN, s. 41–58.
- Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Wrocław 1955.

Summary

The article presents the newest tendencies in editing Old Polish handwritten texts. They are applied to religious literature of Grand Duchy of Lithuania's Tatars, especially to a planned edition of Tatar tefsir. Thus, its critical edition should include the modern achievements in the matter of editing Old Polish texts. Such edition should contain a full text of such handwritten relic, which is its

Slavic layer in transliteration and transcription and Oriental layer – transcription of Arabic text and/or Turkish. Eventually such edition should be enriched with commentaries pointing to the source of translation, dependence of Eastern religious literature, including Turkish and Persian translations of Quran and translation of Oriental layer. It would give wider textological perspective. Moreover, it should contain current linguistic commentary and also historical and literary commentary.